

*Т.В. Філіпенко,
кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності,
Донецький державний університет управління*

ВАЛЮТНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** Стаття присвячена проблемам забезпечення валютної безпеки держави, як неодмінної складової національної економічної безпеки в умовах світової глобалізації.*

***Ключові слова:** національна валюта, іноземна валюта, валютна безпека, золотовалютні резерви, зовнішній борг, міжнародні фінансові організації*

***Annotation.** Article is devoted problems of maintenance of currency safety of the state, as obligatory making national economic safety in the conditions of world globalization.*

***Keywords:** national currency, foreign currency, currency safety, gold and exchange currency reserves, an external debt, the international financial organizations.*

***Постановка проблеми.** В умовах прискореної глобалізації світового господарства однією з найважливіших проблем в Україні є зростання загроз фінансовій, і, зокрема, валютній безпеці держави.*

Входження України до глобальної фінансової системи має передбачати максимальне врахування національних інтересів, існуючих загроз та сучасних тенденцій розвитку фінансових ринків.

При цьому слід враховувати, що інтеграція України до світового фінансового простору відкриває не тільки нові можливості розвитку фінансового сектору, але й породжує потенційні загрози, найсуттєвішими серед яких є втрата контролю над фінансовою системою та можливості підтримки розвитку стратегічно важливих галузей національної економіки, а отже втрату економічного суверенітету країни.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Свій внесок у дослідження окремих питань забезпечення валютної безпеки держави внесли такі українські науковці, як О.І. Барановський, І.Ф. Бінько, А.О. Клименко, Л.М. Кравченко, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, С.М. Половко, О.Є. Северин, В.Т. Шлемко та інші. Але при всій значущості розробок зазначених авторів і певному рівні опрацювання проблеми, поки що відсутні комплексні дослідження, які б повністю розкривали роль валютної політики в забезпеченні економічної безпеки країни.*

***Метою цієї статті** є визначення проблем та необхідних державних заходів, спрямованих на забезпечення валютної безпеки держави в умовах світової глобалізації.*

Основний матеріал дослідження. Стійкість національної валюти, її конвертованість визнається неодмінним атрибутом фінансової безпеки будь-якої країни й статтею 6 Закону України «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 р. передбачається, що Україна на своїй території самостійно організує банківську справу і грошовий обіг, за допомогою Національного банку України нагромаджує валютні запаси для валютного забезпечення та повної зовнішньої конвертованості національної грошової одиниці [1].

Умовами досягнення дійсної стабільності та оборотності гривні є перш за все досконале валютне законодавство, обґрунтована валютна політика, чітка валютна система, нормально функціонуючий валютний ринок.

Говорити про досконале українське валютне законодавство поки що не доводиться. Основним документом в сфері регулювання валютного ринку є Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», прийнятий ще на початку 1993 року. Декрет має низку недоліків. По-перше, відсутня класифікація валютних операцій, яка має істотне значення для визначення правового режиму того чи іншого виду операцій; по-друге, в Декреті не зазначено ні цілей, ні напрямів, ні форм, ні видів валютного контролю; по-третє, чітко не визначено компетенцію органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю. Валютне законодавство розвивається головним чином завдяки підзаконним нормативно-правовим актам, інструкціям, положенням і навіть листам Національного банку України, Державної податкової адміністрації України та інших органів, і такий стан речей вимагає прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», який дозволив би уникнути дублювання правового регулювання одних і тих же відносин та невизначеності правового регулювання інших.

Поняття валютної безпеки також залишається не до кінця визначеним на законодавчому рівні. Так, Законом України «Про основи національної безпеки України» лише відзначається, що одним із напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері є забезпечення внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку [2].

На думку окремих учених, валютна безпека держави – це ступінь забезпеченості її валютними коштами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці [3, с. 13].

Наказом Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» визначається, що валютна безпека – це такий стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках [4].

На рівень валютної безпеки впливають численні фактори, що різняться за строком дії, характером прояву і впливу. Серед основних загроз валютній безпеці України можна визначити:

- зростання зовнішнього боргу;
- відплив коштів за кордон;
- високий рівень доларизації економіки;
- неефективна структура золотовалютних резервів;
- недосконалість валютно-курсової політики;
- наявність валютних ризиків;
- проведення незаконних валютних операцій;

- втручання міжнародних фінансових організацій, іноземних радників та консультантів у валютну політику України.

Так, валовий зовнішній борг України на кінець I півріччя 2010 р. становив 104,5 млрд. дол. США, що на 1,2 млрд. дол. (1,2%) більше ніж на початок року. У відношенні до 2005 р. валовий зовнішній борг зріс у 2,6 рази, що певним чином позначилося на національному валютному ринку. У валютній структурі валового зовнішнього боргу найбільшою є частка долара США, яка зросла до 73,1% проти 70,8% на початок року. Частка зовнішньої заборгованості в національній валюті у I півріччі зросла порівняно з початком року до 1,4% (на 0,5%). Питома вага зобов'язань у СПЗ та єрвалюті помітно скоротилась за I півріччя: відповідно з 12,6% до 11,8% та з 12,4% до 10,6% [4].

Масштаби відпливу капіталу з України в останні роки сягнули загрозливого для національної безпеки рівня. За даними Міністерства економіки, з часу проголошення незалежності з України виведено близько 30 млрд. дол. США, причому щорічний обсяг відпливу капіталу з України становить близько 1,5 - 2 млрд. доларів. Капітал виводиться з України різними шляхами, в тому числі й нелегальними. Основними причинами відпливу капіталів є недоліки у системі державного регулювання руху капіталу та зовнішньоекономічної діяльності, які створюють сприятливу основу для поширення різноманітних схем виведення капіталу із України з метою ухилення від сплати податків та легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [5, с. 3].

Як свідчить практика, з відпливом капіталів неможливо боротися адміністративними методами, адже чинні нормативно-правові акти не передбачають дієвих механізмів для їх реалізації. Щоб обмежити відплив коштів з України, необхідно створити привабливий інвестиційний клімат у державі. Тоді вітчизняним інвесторам буде вигідно вкладати капітали в економіку своєї країни. Механізми стримування відпливу капіталу повинні бути спрямовані на його репатріацію, а не на боротьбу з легалізацією коштів, вивезених за межі України.

Рівень доларизації економіки України складає близько 30 %. Національний банк розраховує рівень доларизації як відношення банківських вкладів у валюті до загального обсягу депозитів. Але такий метод не відображає реальної картини, оскільки не враховується обсяг валюти, що перебуває на руках у населення. За оцінками НБУ обсяги накопичення готівкової валюти поза банківською системою в I півріччі 2010 року склали 914 млн. дол.

За визначенням Міжнародного валютного фонду, доларизація – це використання іноземної валюти (звичайно долара США або євро) в розрахунках і для накопичення коштів нарівні з національною грошовою одиницею. МВФ виокремлює кілька видів доларизації: фінансову – коли населення зберігає кошти в іноземній валюті, але в розрахунках віддає перевагу національній; платіжну – іноземну валюту використовують у розрахунках всередині країни; реальну – зарплати нараховують у вільно конвертованій валюті (ВКВ). Відкриті економіки, інтегровані в міжнародний ринок, приречені на доларизацію. Безпосереднє завдання держави – стежити, щоб кількість ВКВ в обігу не загрожувала економічній безпеці. Основними джерелами надходження іноземної валюти на внутрішній ринок є експортні операції, інвестиції та кредити. За методикою Національного банку України порогове значення цього показника повинне складати не більше 25%.

Високий рівень доларизації зумовлює:

- зростання чутливості обмінного курсу до змін грошової пропозиції;
- додатковий тиск на золотовалютні резерви країни внаслідок виникнення потреби у проведенні валютних інтервенцій НБУ;
- зниження дієвості облікової ставки як інструменту регулювання грошової маси;

- посилення чутливості структури й обсягів грошової маси до коливань обмінного курсу національної валюти й девальвації очікувань.

Деякі країни доларизували свої економіки офіційно. Наприклад, Панама та Еквадор цілковито замінили національну валюту доларом США. Такий підхід є виправданим у разі, якщо економічні цикли країн майже ідентичні й держава готова відмовитися від самостійної валютно-курсової та монетарної політики, керуючи власною економікою тільки фіскальними методами – регулюючи витрати та дефіцит бюджету.

Закордонний досвід містить два методи дедоларизації економіки:

1. М'яка дедоларизація. Експерти вважають, що успішну дедоларизацію економіки провели Ізраїль, Польща, Чилі та Єгипет. Цим країнам не довелося використовувати жорсткі методи для зменшення залежності національної економіки від іноземної валюти. Дедоларизація була результатом м'якої антиінфляційної політики та розвитку фінансових ринків. Зокрема, в цих країнах сформували ринок облігацій, деномінованих у місцевій грошовій одиниці, запровадили диференційовані норми резервування для банків залежно від валюти кредиту. Крім того, було посилено державний контроль за дотриманням вимог до покриття ризиків під час залучення фінансовими установами зовнішніх запозичень. Для зниження курсових ризиків кредити спрямовували переважно у сектори, що заробляли валюту. В Ізраїлі та Чилі запровадили індексацію відсотків за депозитами в національній валюті (коригування на інфляцію), а в Польщі та Єгипті – підвищили ставки за банківськими вкладками.

2. Примусова дедоларизація. Форсовану дедоларизацію намагалися провести чимало держав, що розвиваються, але успішних прикладів мало. Доларизацію економіки на низькому рівні втримують Мексика і Пакистан – відповідно 2,5 і 5,2%. Мексика вдалася до примусової конвертації всіх доларових активів у песо. Пакистан заморозив усі депозити в іноземній валюті. Проте у середньостроковій перспективі такі заходи мали негативні наслідки. У Мексиці обсяги відпливу капіталу зросли на 100%, істотно зменшилося кредитування приватного сектору. Спроби інших країн дедоларизувати економіку шляхом переведення депозитів у іноземній валюті в національну закінчувалися здебільшого невдачею. Наприклад, у першій половині 1980-х на такий крок зважилися Перу та Болівія. Примусова дедоларизація вкладів відбувалася в умовах високої інфляції, що призвело до обвалу місцевих валют та відпливу грошей із банківської системи на неорганізований ринок позикового капіталу. Макроекономічна нестабільність, що мала місце впродовж наступних років, тільки посилила доларизацію економіки. У Болівії вона сягнула 45%, у Перу – 46% [6].

Стосовно структури золотовалютних резервів, необхідно відзначити, що Україна зберігає менше 4% своїх золотовалютних резервів у золоті, тоді як, наприклад США 80% всіх американських резервів. Друге місце за розміром резервів у золоті займає Німеччина, третє – МВФ. У країнах Єврозони основні державні резерви зберігаються у золоті.

Вибір оптимального режиму валютного курсу для національної економіки залишається одним із головних питань міжнародної політики. У даний час курс гривні прив'язується до долара США, що робить валютний ринок України залежним від ситуації на валютному ринку Америки. Тому необхідно переходити на більш гнучкий режим курсоутворення – інфляційне таргетування. Таргетування інфляції вперше було застосовано у Новій Зеландії в 1990 році. Відтоді цю стратегію пробувало впровадити близько 30 країн світу, більшість із них – успішно. З 1999 року інфляційне таргетування використовує Європейський центральний банк, за його визначенням: інфляційне таргетування – це стратегія монетарної політики, спрямована на підтримання стабільності цін і зосереджена на мінімізації відхилень у прогнозах інфляції від оголошеної інфляційної мети.

У наслідок коливань валютних курсів валютний ринок України характеризується наявністю суттєвих валютних ризиків як для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності так і для держави в цілому.

Валютний ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів щодо кожної з валют за термінами і сумами.

Наслідком існуючих проблем організаційно-правового регулювання валютного ринку є злочини і правопорушення у валютній сфері, що становлять велику небезпеку для економіки країни, за рахунок скорочення надходжень валютних цінностей до Національного банку України та порушення інтересів держави. Це стосується неповернення валютної виручки із-за кордону, незаконного відкриття або використання за межами України валютних рахунків, порушення правил про валютні операції.

Крім того, необхідно зазначити, що втручання міжнародних фінансових організацій, іноземних радників та консультантів у валютну політику України також може мати негативні наслідки для її економічної безпеки. У загальному плані критерієм оцінки ефективності взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями повинно бути співвідношення між прогнозованим зиском від набуття відкритості і лібералізації економіки і валютного ринку країни й можливими втратами для вітчизняних виробників, агентів зовнішньої торгівлі і споживачів. Важливим критерієм повинна також стати відповідність вимог міжнародних фінансових організацій національним економічним інтересам і загальному економічному курсу країни. Тому забезпечення національних економічних інтересів має ґрунтуватися не виключно на фінансових «вливаннях» МВФ, а насамперед на власній грошово-кредитній та валютно-фінансовій політиці країни. Це вимагає розробки і законодавчого затвердження відповідної правової бази взаємовідносин України з міжнародними фінансовими організаціями.

Висновок. Ситуація на валютному ринку України свідчить про об'єктивну необхідність розробки та правового закріплення дієвої державної стратегії забезпечення валютної безпеки.

Література

1. Про економічну самостійність Української РСР: Закон України від 03.08.1990 № 142-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 34. – Ст. 499.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): автореферат дис... на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.І. Барановський; Ін-т екон. прогнозування НАН України. – Київ, 2000. – 36 с.
4. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/bank.gou.ua>.
6. Аржевітін С. Вплив капіталу з України: причини та шляхи подолання / С. Аржевітін // Вісник Національного банку України, 2010. – № 1 – С. 3-7.
7. Шевчук О. Чужі гроші / О. Шевчук // Український тиждень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ut.net.ua/art/166/0/3203>.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2010 р